

บทวิเคราะห์

 IMAC EDUCATION

หนังสือสำหรับค้นคว้าอ้างอิง

บทที่ ๑๖

สำหรับ

บุคคลทั่วไป

นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาและนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา

กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย

สาระที่ ๔ : หลักการใช้ภาษา

มาตรฐาน ท ๔.๑ : เข้าใจธรรมชาติของภาษาและหลักภาษาไทย การเปลี่ยนแปลงของภาษาและพลังของภาษา ภูมิปัญญาทางภาษา และรักษาภาษาไทยไว้เป็นสมบัติของชาติ

วรรณา แท้

บทร้อยกรอง

**ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ
วรรณา แต่.**

บทร้อยกรอง.-- กรุงเทพฯ : แม็ค, 2548.

136 หน้า.

1. การแต่งคำประพันธ์. I. ชื่อเรื่อง.

808.0681

ISBN 974-261-851-8

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

บริษัทของสงวนลิขสิทธิ์ ห้ามมิให้ผู้ใดนำส่วนหนึ่งส่วนใด หรือตอนหนึ่งตอนใด
ของเนื้อเรื่อง ภาพประกอบและอื่นๆ ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้ไปทำการคัดลอก
โดยวิธีพิมพ์ดีด เรียงตัว อัดสำเนา ถ่ายฟิล์ม ถ่ายเอกสาร
พิมพ์โดยเครื่องจักร หรือวิธีการอื่นใดเพื่อนำไปแจก จำหน่าย

สงวนลิขสิทธิ์ : มีนาคม 2548

ราคา 75 บาท

จัดจำหน่ายโดย บริษัท สำนักพิมพ์แม็ค จำกัด

การสั่งซื้อ : ส่งณัติสั่งจ่าย ไปรษณีย์ลาดพร้าว ในนาม อาจารย์พีระ พนาสุคน

9/99 อาคารแม็ค ขอยลาดพร้าว 38 ถนนลาดพร้าว แขวงจันทระเกษม

เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทร. 0-2938-2022-7 แฟกซ์ 0-2938-2028

พิมพ์ที่ : บริษัท เอ.พี. กราฟฟิคดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด

โทร. 0-2243-9040-2

คำนำ

“บทร้อยกรอง” เป็นหนังสือสำหรับค้นคว้าอ้างอิงกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย สาระที่ ๔ : หลักการใช้ภาษา มาตรฐาน ท ๔.๑ : เข้าใจธรรมชาติของภาษาและหลักภาษาไทย การเปลี่ยนแปลงของภาษา และพลังของภาษา ภูมิปัญญาทางภาษา และรักษาภาษาไทยไว้เป็นสมบัติของชาติ โดยมุ่งเน้นให้เข้าใจและสามารถแต่งบทร้อยกรองประเภทกาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ และร่าย ด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ แสดงออกทางอารมณ์ และคุณค่าทางความคิด

เนื้อหาภายในเล่มประกอบด้วย กำเนิดและความหมายของ บทร้อยกรอง ข้อบังคับและฉันทลักษณ์ของบทร้อยกรอง โวหารและรสใน บทร้อยกรอง บทร้อยกรองประเภทโคลง ฉันท์ กาพย์ ร่าย และกลอน พร้อม ข้อปฏิบัติในการแต่งบทร้อยกรอง

บริษัท สำนักพิมพ์แม็ค จำกัด หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือ “บทร้อยกรอง” จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเพื่อความรู้ ความเข้าใจ ในวรรณกรรมของชาติ และสามารถนำมาปรับปรุงเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันได้

บริษัท สำนักพิมพ์แม็ค จำกัด

สารบัญ

กำเนิดและความหมายของบทร้อยกรอง

๗

บทร้อยกรอง ชื่อนั้นสำคัญไฉน

๑๑

สรุปนิยามของบทร้อยกรอง

๑๔

ฉันทลักษณ์

๑๕

นิยามของฉันทลักษณ์

๑๕

ประเภทของฉันทลักษณ์

๑๕

โวหารและรสในบทร้อยกรอง

๓๗

โวหาร

๓๗

รส

๔๖

โคลง

๕๔

โคลงสุภาพ

๕๔

โคลงฉันท์

๖๔

ฉันท

๗๖

ฉันท ๖

๗๙

ฉันท ๘

๘๐

ฉันท ๑๑

๘๕

ฉันท ๑๒

๘๘

ฉันท ๑๔

๙๑

ฉันท ๑๕

๙๔

ฉันทน์ ๑๖	๙๖
ฉันทน์ ๑๘	๙๗
ฉันทน์ ๑๙	๙๘
ฉันทน์ ๒๐	๑๐๐
ฉันทน์ ๒๑	๑๐๑
ฉันทน์กับโอกาสที่ใช้	๑๐๑
ภาพ	๑๐๔
ภาพยานี้	๑๐๕
ภาพย่นบัง	๑๐๖
ภาพย่นสร้างคนางค์	๑๐๘
ภาพย่นห่อโคลง	๑๑๐
ภาพย่นเห่เรือ	๑๑๑
ภาพย่นขับไม้	๑๑๓
ร่าย	๑๑๖
ร่ายโบราณ	๑๑๖
ร่ายสุภาพ	๑๑๗
ร่ายสั้น	๑๑๘
ร่ายยาว	๑๑๙
กลอน	๑๒๑
กลอนสุภาพ	๑๒๓
กลอนลำนำ	๑๒๖
ข้อปฏิบัติในการแต่งบทร้อยกรอง	๑๓๑
บรรณานุกรม	๑๓๕

กำเนิดและความหมายของ บทร้อยกรอง

๖ บทร้อยกรองน่าจะมีกำเนิดมาก่อนที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงประดิษฐ์อักษรไทย ในปี พ.ศ. ๑๘๒๖ เป็นเวลานานแล้ว เนื่องจากไทยเป็นชาตินักกลอน แต่ไม่เคยบันทึกไว้เป็นตัวอักษร บันทึกไว้เพียงในความจำและถ่ายทอดต่อๆ กันมาทางปาก สันนิษฐานจากบทร้องเล่น การละเล่นต่างๆ ที่ชาวบ้านจะร้อยเรียงถ้อยคำออกมาในรูปของคำคล้องจอง ซึ่งมีคำศัพท์โบราณปรากฏอยู่

หลักฐานที่แม้จะไม่เด่นชัด แต่พอทำให้อนุมานได้ว่า บทร้อยกรองถือกำเนิดมาก่อนการประดิษฐ์อักษรไทยหรืออาจเกิดพร้อมๆ กันก็คือข้อความที่จารึกไว้ในหลักศิลาจารึก เช่น

- ในน้ำมีปลาในนามีข้าว
- ไพร่ฟ้าหน้าใส
- พ่อกูชื่อศรีอินทราทิตย์ แม่กูชื่อนางเสือง พี่กูชื่อบานเมือง

บทร้อยกรองประเภทกลอนน่าจะมีกำเนิดมาก่อนบทร้อยกรองอื่น เนื่องจากเป็นบทร้อยกรองที่แต่งไม่ยาก เพียงผูกคำเข้าด้วยกันเป็นวรรค อาจมากหรือน้อยไม่เท่ากัน เพียงแต่ให้มีความคล้องจองกันเท่านั้น ส่วนโคลง

ฉันท์ ภาพย์ ร่าย ฯลฯ น่าจะเกิดขึ้นภายหลัง เพราะมีกฎเกณฑ์การสัมผัสและข้อบังคับทางฉันทลักษณ์มากมาย ไม่ว่าจะเป็นการบังคับเอก โท คำครุ-ลหุ เป็นต้น จึงจดจำได้ยากกว่าการแต่งกลอนมาก

ตัวอย่างบทร้องเล่นที่มีมาแต่โบราณ

กะเกยล่ำพู่	ใครมาดูแล
เอากูออกก่อน	สาวศรีพี่น้อง
จะต้องตั้งเม	เลเพหัวหอม
กะท่อมตีนไป	ทำไมตีนเปี้ยะ
จ้ำจี้จ้ำจวด	พาลูกไปบวช
ถึงวัดถึงวา	พอลึกออกมา
สะตือจุ่นจู้	
จ้ำจิมะเชื่อเปราะะ	กะเทาะหน้าแว่น
พายเรือออกแอ่น	กะทั้งตันกุ่ม
สาวสาวหนุ่มหนุ่ม	อุ้มลูกมาดู
สะดุดชี้ห่ม	สะดุดชี้หมา
หกล้มปากแตก	สะดุดหญ้าแพรก
แตกแล้วทำเอา	อ้ายเกานกกระจอก
ผักบ้งหย้างออก	ทองหลางใบมน
ชนกันยายมอญ	ปิดประตูใส่กลอน
นอนเสียดกลางวันๆ	ลูกขึ้นไก่อชัน
ตะวันแดงแจ๋	

จ้จ้ดอกเข็ม	มาเล็มดอกหมาก
กลิ้งครกกลิ้งสาก	ให้แม่ยายตำข้าว
เป็นน้ำเต้า	ให้แม่ยายเรียงซด
เป็นชะมด	ให้แม่ยายฝนทา
เป็นจำปา	ให้แม่ยายเด็ดตัด
เป็นไม้กลัด	ให้แม่ยายเสียบผม
เป็นอ้ายพรม	ให้เขาไสหัวกิน
เป็นไธดิน	ให้เขาชิงหัวเสียว

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มเพลงพื้นบ้านที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน
ซึ่งล้วนแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกลอนทั้งสิ้น

ตัวอย่าง

ลิบนิ้วลูยกขึ้นตำเหนิน
สรรเสริญถึงคุณพระพุทธร
พ่อจำศีลอยู่ยังไม่รู้สิ้นสุด
ไหว้พระพุทธรูปก่อนต่อสวดมนต์
เสร็จแล้วยอไหว้พระธรรมเจ้า
ยกไว้ใส่เกล้าใส่ผม
เล่นไไหนให้ดีมีคนชม
ยอไหว้บังคมทูลกราตรี

“เพลงโนรา”

กูกบาทเตียวมันเหลียวเหม็ดหมู่
บ่อเหม่นชูสูอย่าเหลียวมา

สู้เหลียวมาให้สู้ตาแตก
 อีสู้ตาแตกให้สู้หุบสาเดอ
 เจ้ยละเนอชะมะเจ้ยละเนอ
 เจ้ยละเนอชะมะเจ้ยเลือกเจือก

“เพลงเซ็งบั้งไฟ”

สรรพเคราะห์ร้าย	หื้อขดเคลื่อนค้าย
ออกจากอัตร่า	ออกจากกำยา
พระลูกแก้วเจ้า	รีจเร็วไวแต่เล่า
หื้อตกลงไป	ประดิดประเดี้ยว

“เพลงเงี้ยว”

คับแค้นจนยากได้บากหน้า
 คลานเข้ามาหาพระคุณท่าน
 ลูกไร่ทั้งญาติขาดทั้งมิตร
 ขาดทรัพย์เลี้ยงชีวิตมานมนาน
 เปิดหม้อไม่มีข้าวสุก
 เปิดสุมุ่กไม่มีข้าวสาร
 ขอเชิญพระเดชพระคุณมาทำบุญทำทาน
 หน้อยเกิดในวันนี้เอย

“เพลงขอทาน”

เช่นเดียวกับเพลงพื้นเมืองของจีน ซึ่งมีมาแต่โบราณ ก็จะแต่งให้มี
 คำคล้องจองแบบเดียวกับกลอนของไทย

ตัวอย่าง

ผากไต่เปี้ย	เสียงก้านซ้อ
ย่านย่าน	ชีวโจวโหวโหว
เต็กเหยซ้า	ก๊วนห้วนพันกอ
เยาฉิงฉุย	กอก๊วก๊วบุย
โหวฉิวฉุย	กอเต่าเผยผ่อ

อาจารย์เจือ สตะเวทิน ได้เล่าว่า สมัยที่คนไทยยังมีหลักแหล่งอยู่ในแคว้นยูนนาน คนไทยนิยมการละเล่นอย่างหนึ่ง เรียกว่า “ระบำนกยูง” เรื่องที่แสดงคือ พระสุธน-มโนห์รา บทร้องนั้นเป็นคำคล้องจองกัน จะสังเกตได้ว่า การร้องรำที่มีบทร้องก็คือการแสดงที่ปัจจุบันนี้เราเรียกว่า “ละคร” บทร้อยกรองที่ใช้คือกาพย์และกลอน ฉะนั้นก็อาจจะเชื่อได้ว่า คำประพันธ์ของไทยมีมาแล้วเป็นเวลานานทีเดียว

เกี่ยวกับความเป็นมาของบทร้อยกรอง ปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกในวรรณคดีเรื่องลิลิตโองการแช่งน้ำ ซึ่งประพันธ์ขึ้นในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ หรือสมเด็จพระเจ้าอยู่ทอง (พ.ศ. ๑๘๒๙-๑๙๑๒) บทร้อยกรองประเภทโคลงและร่าย จึงทำให้คนส่วนใหญ่เข้าใจว่า ร่ายเกิดขึ้นเป็นอันดับแรกในบรรดาบทร้อยกรองทั้งหมดของไทย

บทร้อยกรอง ชื่อนั้นสำคัญไฉน

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ มีการจัดตั้งสำนักวัฒนธรรมทางวรรณกรรมขึ้น และได้มีการแบ่งวรรณกรรมออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ร้อยแก้ว หมายถึง ความเรียงที่ไม่มีลักษณะบังคับ ใช้กันอย่างแพร่หลาย

๒. ร้อยกรอง หมายถึง วรรณกรรมที่มีลักษณะบังคับในการแต่ง

คำว่า “ร้อยกรอง” จึงถือกำเนิดขึ้นมานับแต่นั้น แต่กว่าจะมาเป็นคำนี้ได้มีการเรียกชื่อกันไปต่างๆ นานา อาทิ กาพย์กลอน กวีนิพนธ์ กวีวัจนะ กลอน กานท์ ฉันท์ คำประพันธ์ ซึ่งพอจะสรุปได้ดังตัวอย่างที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรในวรรณคดีเรื่องต่างๆ

ตัวอย่าง

- ในลิลิตพระลอ เรียกว่า กลอน กานท์

สรวลเสียงขับอ่านอ้าง	ไต่พาน
ฟังเสนาะไต่ปูน	เปรียบได้
เกลากลอนกล่าวกลการ	กลกล่อม ใจนา
ถวายบำเรอท้าวไท	อิราษผู้มีบุญ

- ในลิลิตยวนพ่าย เรียกว่า กานท์

สารสยามพากย์พร้อม	กลกานท์ นีฏ
คือคู่มาลาสวรรค์	ช่อช้อย
เบญญาพิศาลแสดง	เดอมกิตติ พระฤ
คือคูใหม่สร้างร้อย	กิ่งกลาง

- ในโคลงนิราศทริภุญไชย เรียกว่า กาพย์กลอน

อศฺวยุชวรมาสค้อย	ลิบเอ็ด มิดเอย
เม้งแม่นมฺมโมเม็ด	เนตรบ้าง
จักสลายกาพย์กลอนเข็บจ	สาโรช รักเอย
ปางพิราพรสร้าง	จากเจ้าเจียนสงาย